

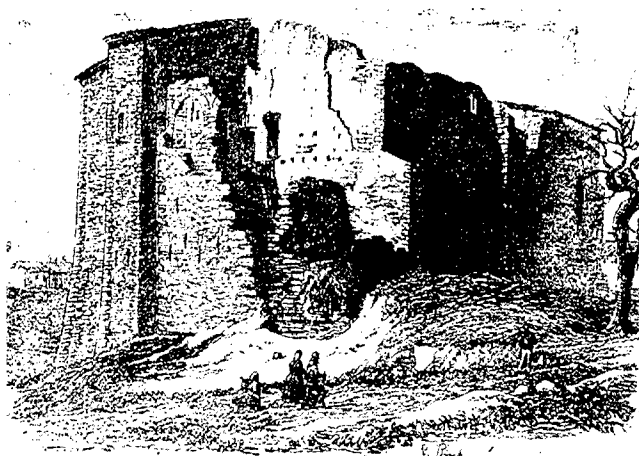
QUÈ VISITAVEN ELS VIATGERS?

Domènec Ferran i Gómez

En plantejar-nos què visitaven i qui eren els viatgers del segle XIX a Terrassa, ens hem de cenyir necessàriament als forans i fins i tot als terrassencs que, a través del seu testimoni escrit, han deixat les seves impressions o han narrat les dels altres, en visites que ens han fet, fonamentalment per motius socials, polítics i històrics. És a dir, estudiosos, clergues, reis..., en definitiva, personatges il·lustrats que han plasmat el seu coneixement i les seves sensacions sobre el que han vist. Per tant, el plantejament d'aquest article es basa en aquestes visions i no en el que a través de les poques imatges (dibuixos, gravats) i estudis històrics podríem deduir des d'una visió contemporània, una feina més arqueològica que pensem que seria motiu d'un estudi molt més extens i aprofundit. Pel mateix caràcter culte i oficial dels narradors, observem un to poc imparcial en les descripcions: tot és massa bonic, i segurament el desajustament amb la realitat és un tret per destacar.

Les visions que comentem són majoritàriament anteriors a l'any 1877, una fita que va propiciar reestructuracions i canvis urbanístics importants fins al final del segle, sobretot l'enderrocament dels portals i de trams de muralles.

Inclourem també la imatge que ens presenten de la vila i del seu entorn, i fins i tot dels terrassencs mateixos, de la seva feina i dels seus costums.

El castell cartoixa de Vallparadís l'any 1842. Fotografia: col·lecció Ragon, publicada a: CARDÚS, S. El castillo cartuja de Vallparadís. Terrassa, 1969, làmina III.

Majoritàriament, però, aquests cronistes ens descriuen els edificis històrics: fonamentalment, les esglésies de Sant Pere, el castell de Vallparadís i la basílica del Sant Esperit, i més secundàriament el convent de Sant Francesc i el castell palau de Terrassa, entre d'altres. Les esglésies de Sant Pere oferien un aspecte compacte, gràcies a les edificacions que unien tots tres temples. El Sant Esperit presentava la seva façana neoclàssica i el campanar més baix que l'actual, anterior a la reforma de l'any 1893; el castell de Vallparadís estava parcialment enrunat. El castell palau de Terrassa era un edifici difícil de reconèixer, ja que s'havia quedat engolit per les ampliacions i reformes, convertit en les cases del castell, del qual tan sols en sobresortia la torre.

El transport habitual dels viatgers per a arribar a la nostra ciutat havien estat les tartanes, que des de l'any 1852 arribaven per carretera des de Montcada, fins que a partir de l'any 1856 va arribar el tren del Nord, que des de llavors comunicava Terrassa amb Barcelona; posteriorment, l'any 1860 arribà a Manresa i un any més tard fins a Saragossa. El trajecte de Barcelona a Terrassa es feia en una hora, i la primera imatge de la nostra ciutat que veien els viatgers era l'estació, edifici de dues plantes i d'estil neoclàssic. El ferrocarril va representar una fita important per al desenvolupament de la indústria tèxtil local i l'expansió urbanística del sector nord de la ciutat, però també una fluida possibilitat d'arribada de viatgers amb altres interessos a Terrassa. Entre els primers viatgers il·lustres que varen utilitzar el tren del nord hi va haver els ducs de Montpensier, Maria Lluïsa i Antoni d'Orleans, que el dia 31 d'octubre de 1857 varen visitar la nostra vila. A banda d'altres llocs, es van aturar a l'Hospital i al col·legi de les nenes del Carme, i també varen assistir a una missa a les esglésies de Sant Pere. Tres anys més tard ve a Terrassa la reina Isabel II i visita l'església del Sant Esperit, de la qual destaca el sepulcre, obra renaixentista de l'escultor Martín Díez, com també la majestuosa casa Vinyals i una exposició de productes tèxtils al Teatre Principal.

Terrassa, a voltants de 1877, era una vila en transformació. Ocupava l'espai entre el torrent de Vallparadís, la riera del Palau, el ferrocarril del Nord i la carretera de Moncada; tenia 11.095 habitants de dret. Estava dividida en dues universitats o municipalitats, la de la vila de Terrassa i la del poble de Sant Pere; és a dir, la zona urbanitzada i la part rural que l'envoltava. Separades pel pont de Sant Pere, es podien reconèixer la vila moderna de Terrassa, amb la seva indústria, l'animació i l'activitat comercial, i el passat, amb les ruïnes de les esglésies de Sant Pere i el castell de Vallparadís. Autors d'estudis artístics romàntics, com ara Francesc Pi i Margall i Víctor Balaguer, fan unes descripcions molt apassionades de les ruïnes del que anomenen castell d'Ègara (castell de Vallparadís), i de les esglésies mateix.

Francesc Pi i Margall, en una visita que fa a Terrassa l'any 1842, ens la descriu en els termes següents: «Avui dia és ja molt gran i bonica vila, poblada de magnífiques cases, bonics jardins i grandiosos temples, a on ostenta el seu gust i la seva riquesa: vila aristocràtica, en la que regna tot el luxe d'una cort i tota la pobresa d'un petit poble: vila industriosa, on són fàbriques extenses els palaus, atrevides xemeneies que oscil·len a l'impuls del vent les seves altes torres». En referència al castell palau de Terrassa i a l'església del Sant Esperit, escriu: «poques belleses monumentals ofereix la vila: en una plaça, una presó antiga que de la seva arquitectura quasi bé no ens en pot donar idea el seu fosc torreó i les restes d'una estranya galeria: en l'església una bonica imatge de Crist i la mare de Déu i uns apòstols que són al seu voltant».

Vista de les capçaleres de les esglésies de Sant Pere, l'any 1842.
Gravat de Lluís Rigalt i Farriols, reproduït al catàleg núm. 9 del
Museu de Terrassa, p. 16.

Víctor Balaguer (1857), en la seva descripció de la vila de Terrassa, comenta que «s'estén pausadament a la plana, com una nimfa que descuidada jeu a l'ombra d'una arbreda».

Josep Ventalló (1879) escriu que Terrassa no és un poble aglomerat sinó una població disseminada dins d'un gran perímetre; les seves cases són espaioses i no gaire altes, de planta baixa i amb hortes i jardins. Els seus carrers estan il·luminats a la nit amb llum de gas i són amples i assolellats de dia, amb suaus i profitosos pendents per on s'escorren les aigües pluvials, tot evitant estancaments insalubres. També elogia l'aire saludable i els bons aliments i begudes, i el caràcter dels seus habitants: treballadors, moderats en els costums i en la manera de viure i pacífics. La indústria tèxtil llanera, també segons Ventalló, és sana, i les seves fàbriques, espaioses i ben situades.

Pel que fa al principal i més antic monument de la ciutat, les esglésies de Sant Pere, ens el descriuen gairebé tots els viatgers estudiosos i erudits locals. Pi i Margall, després de plasmar el meravellós efecte que produeix el conjunt de les tres esglésies arribant-hi des del castell cartoixa, afirma que «en veure algunes pedres del conjunt esllavissades i caigudes, li sembla veure un ancià forçut que, malgrat les seves xacres, es manté ferm i amb el cap alt, rient-se de les revolucions de tot un segle». L'autor considera que la diversitat de formes i la diferència d'èpoques a què pertanyen contribueixen a la major bellesa del conjunt, «tot pertany a l'art de la decadència i a la varietat de l'art bizantí». Descriu el temple de Santa Maria tot destacant-ne la senzillesa, austeritat, severitat i monotonia, així com el geni de l'arquitecte. A Sant Pere hi veu grandesa i menys gust, però hi observa l'orgull de tot un poble. Pel que fa a Sant Miquel, en destaca l'interior i la capella subterrània, on s'imagina cristians plorant sobre la tomba dels màrtirs; la considera una construcció estranya, de diverses èpoques, en la qual el geni oriental (àrab) es va desenvolupar sobre pedres bizantines. Afirma que «res no va fer l'artista; va disposar, no va construir; existien les paraules i va escriure una frase; existien els ossos del cadàver i va muntar un esquelet». Observa a l'interior de Sant Miquel els seus dos retaules, que devien ésser el retaule gòtic de sant Miquel, obra de Jaume Cirera i Guillem Talarn, i el de sant Nin i sant Non, de Jaume Huguet.

Víctor Balaguer destaca la situació pintoresca entre dos torrents que ocupen les esglésies. En entrar al recinte ens descriu els tres edificis i el cementiri, amb els xiprers i les tombes que els separen. Segons ell, tot està solitari i abandonat; només «el silenci de la mort regna al recinte». De l'interior de Sant Pere sobresurt un bonic mosaic i l'ara d'altar de marbre amb inscripcions, mentre que de Santa Maria parla de l'ara amb relíquies de màrtirs i del seu retaule, que ostenta precioses pintures —hem de suposar que es tracta del retaule major d'estil clàssic, de l'any 1612—. Al costat de Santa Maria, observa l'escala de l'edifici prioral dels canonges de Sant Ruf. De l'interior de Sant Miquel, al centre del recinte, se sorprèn per la seva raresa, i considera que no sembla entrar en una església sinó ens uns banys àrabs. Continua dient que és una arquitectura original i rara, sense cap caràcter d'escola, en què la forma oriental s'enllaça amb la bizantina i la idea pagana s'uneix amb el pensament cristià. Descriu l'església, la capella subterrània i el seus paviments, que, en tenir un sòcol alt, «fan creure a alguns que podien contenir alguns pams d'aigua i d'això ha nascut la comuna opinió que la subterrània servia de baptisteri per a les dones, mentre que la superior ho era per als homes».

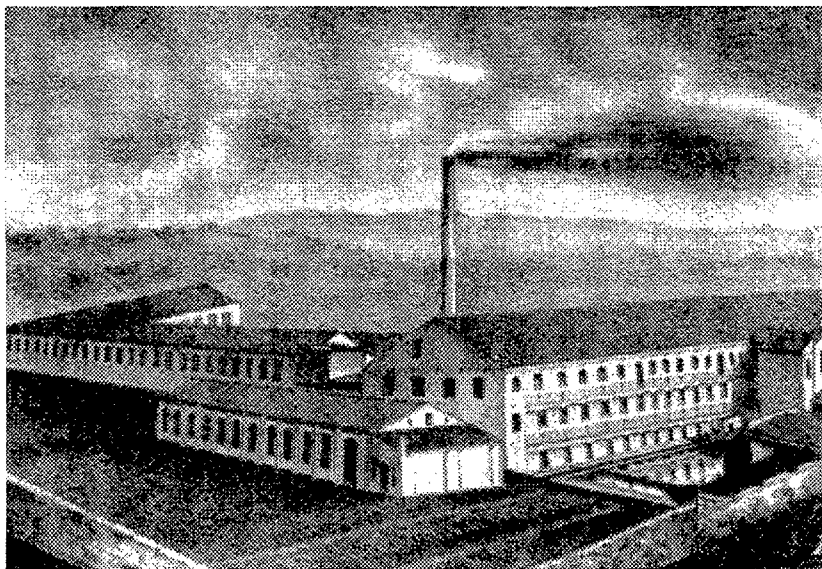
Interior de l'església de Sant Miquel l'any 1842. Gravats de Lluís Rigalt i Farriols, reproduït al catàleg núm. 9 del Museu de Terrassa, p. 17.

El castell de Vallparadis, que anomenen d'Ègara, i de Terrassa, ens el descriuen com un baluard cristià medieval. Pi i Margall el defineix com «un vell edifici, castell i convent al mateix temps», que conserva «restes d'un pont llevadís, fossats, torres i muralles, que ofereixen a la fantasia records de llargues i atzaroses lluites. Els sentiments dels cavallers que varen venir a arrecerar-se aquí contra la fúria dels moros» i la sensació que «tot el furor de les armes sembla que soni encara entre aquestes ruïnes». Ens descriu el monument amb un claustre, les ruïnes d'un santuari, una galeria quadrada que componen vint arcs ogivals i alguna finestra gòtica. En la descripció del castell, Víctor Balaguer ens dóna una imatge de ruïnes, molt més acusada que el seu predecessor: «murs esquerdat, arrencaments d'arcs, escuts d'armes destrossats, finestres trencades, capitells partits, vestigis d'almenes i de torres; és això el que queda de l'inepugnable baluard de la milícia cristiana».

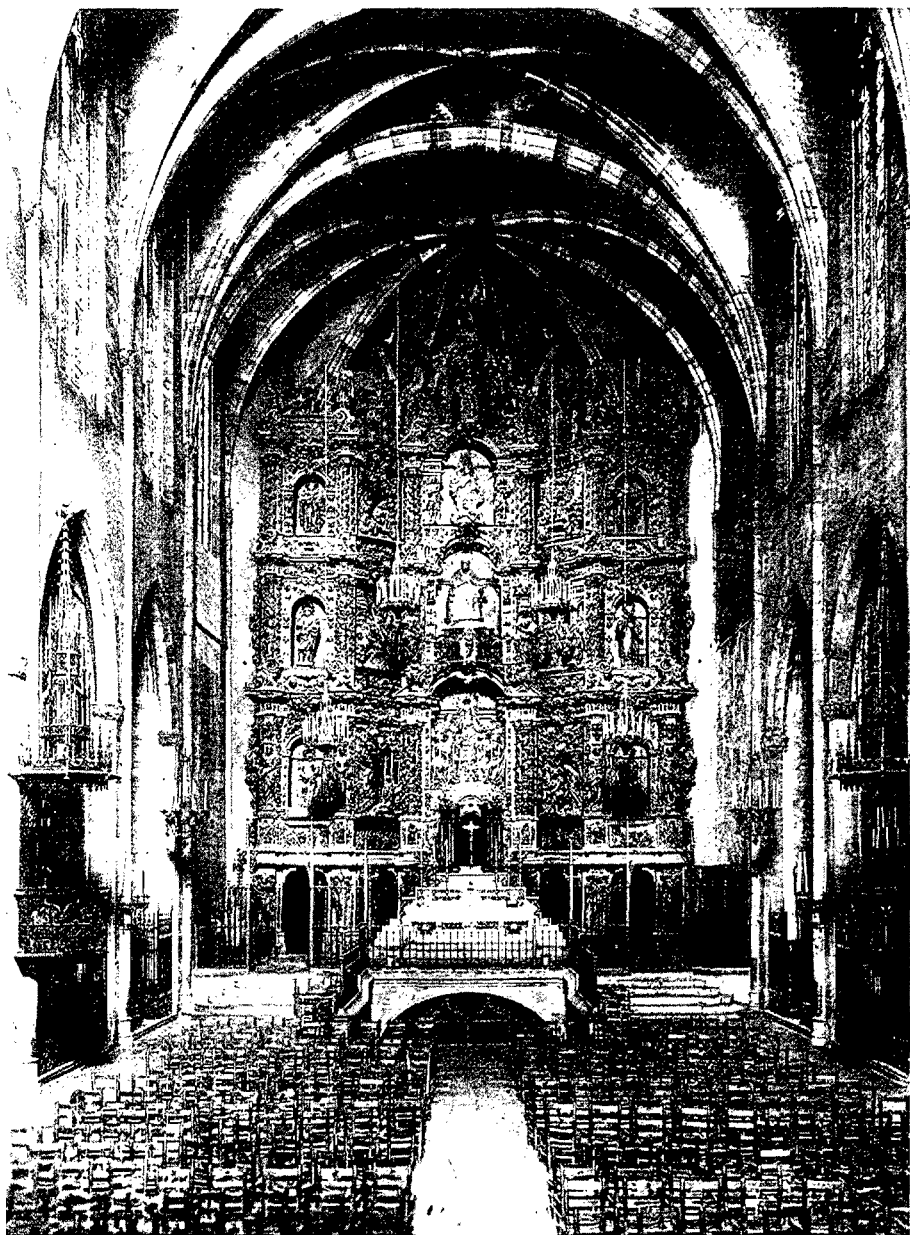
El mateix Balaguer destaca diversos edificis, entre els quals la basílica del Sant Esperit i Sant Pere, que considera grandiosa. De l'interior, fa un especial esment de l'altar major del segle XVIII, obra de Joan Monpeó, amb les seves columnes salomòniques, relleus i altres adornaments, però la peça artísticament més important i que recomana als forasters que no deixin de visitar és el Sant Sepulcre, de Martín Díez, obra que considera perfecta: «L'art no pot anar més enllà. És tanta la seva realitat que a un no li sembla contemplar un marbre, sinó un autèntic cadàver». Des de la plaça Vella, destaca la imatge de «l'ombrívola i esquerpada torre que en el seu dia va formar part del palau dels barons de Terrassa».

L'antic convent de Sant Francesc, a un extrem de la vila, acull la nova presó, amb un pati interior amb aigua viva al centre, que, segons l'autor, és un bonic edifici, capaç i sòlid, construït segons les directrius de la penitenciària moderna. A l'exterior hi ha un bonic passeig amb set carrers d'arbres; a l'extrem d'aquest passeig, la porta triomfal erigida amb motiu de la visita dels reis Ferran VII i Maria Josepa Amèlia, l'any 1828, que va ésser enderrocada l'any 1860. Dins d'aquest mateix complex arquitectònic, fa esment del senzill edifici de l'Hospital de la Caritat i la capella de Sant Roc. Acaba citant la casa consistorial, inaugurada l'any 1836 al Raval de Montserrat, número 13, cantonada amb el carrer Cremat; el Teatre Principal i els jardins del Pantà, de la casa Galí. És curiós constatar que, en fer referència als vapors i a les fàbriques de llana, en destaca el vapor Gran, per la seva sumptuositat.

Restaria destacar finalment edificis i estructures sumptuosos i de grans dimensions, com podrien ésser el Real Colegio Tarrasense, inaugurat l'any 1865, l'antic pont de Sant Pere, l'antic Hospital del Raval, el cementiri Vell i els vapors, entre d'altres que segurament destacarien i donaven personalitat i imatge a la població, que recentment havia estat nomenada ciutat, juntament amb residències com la casa Aymerich, del carrer de Baix, la casa Vinyals i els seus jardins o la casa Sagrera.

Vapor Ullés, al carrer del Portal Nou (vapor Gran), l'any 1879. Fotografia: Josep Lloveras/Arxiu Tobella.

Interior de la basílica del Sant Esperit abans del 1921, amb l'altar barroc de Joan Monpeó. Fotografia: Jaume Ribera/col·lecció Jeroni Font i Casals, reproduïda a: DOMÈNECH, J. M. Construcció i embelliment de la Basílica del Sant Esperit de Terrassa. Terrassa, 1993, p. 44.

BIBLIOGRAFIA

- AULÈSTIA I PIJOAN, A. *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia. Cataluña*. Barcelona, 1884, vol. II.
- AVELLANEDA, Mateu. *Iconografía terrassenca*. Terrassa, 1963.
- BALAGUER, Víctor. *Guia de Barcelona a Tarrasa por ferro-carril*. Barcelona, 1857.
- BAULIES, Jordi. *El municipi de Terrassa. 1877-1977*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1977.
- BOIX, Josep. *Terrassa 1877-1977. Cien años de urbanismo*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1977.
- CARDÚS, S. *Belleses i records del temple del Sant Esperit de Terrassa*. Terrassa, 1955.
- Guia Pràctica de Terrassa*. Barcelona: Centro Administrativo de Llofríu y Castarlenas, 1904.
- Guia Ibérica de Turismo. Cataluña: Tarrasa*. Barcelona [1928].
- Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987 (Col·lecció Papers de Ciutat, 1).
- La memòria de les esglésies de Sant Pere de Terrassa, 1850-1950*. Terrassa: Museu de Terrassa, 2002.
- PEREGRINA, Neus; TAPIOLAS, Judit. *Terrassa 1877-1900*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1996.
- PI DE LA SERRA, Paulina. *L'ambient cultural a Terrassa, 1877-1977*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1979.
- PI I MARGALL, Francesc. *España. Obra pintoresca... Cataluña*. Barcelona, 1842.
- PUJADES, J. *Crònica universal del principat de Catalunya*. Barcelona, 1609. (Traducció al castellà: Barcelona, 1831, vol. III, 1).
- VENTALLÓ, Josep. *Tarrasa antigua y moderna. Ensayo histórico*. Terrassa, 1879.
- VILLANUEVA, J. *Viaje literario a las iglesias de España*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851, vol. XIX.